

Фјодор
Достојевски

ЗЛОЧИН И КАЗНА

Превео
Милосав Бабовић

■ Laguna ■

ЛЕНТОУ

Наслов оригинала

Федор Михайлович Достоевский
ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ

Copyright © овог издања 2019, ЛАГУНА
Copyright © овог издања 2019, ЛЕНТО

КЛАСИЦИ
СВЕТСКЕ
КЊИЖЕВНОСТИ

Едиција СВЕТСКИ КЛАСИЦИ
Књига бр. 18

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Садржај

У лавиринту човекове душе.	9
(Тања Поповић)	
Први део	31
Други део	137
Трећи део	267
Четврти део	371
Пети део	469
Шести део	565
<i>О аутору</i>	703

ПРВИ ДЕО

I

Почетком јула, за време страшних врућина, један младић изађе предвече из свог собичка који је узео под кирију од станара у С-ској улици,* па се полако и некако неодлучно упути К-ном** мосту.

На степеницама је срећно избегао сусрет са својом газдарицом. Његов собичак се налазио под самим кровом високе четвороспратне куће и личио је више на сандук него на стан. Газдарица, од које је изнајмљивао собичак са храном и послугом, становала је спрат ниже, у засебном стану, и он је увек, излазећи на улицу, обавезно морао да прође поред њене кухиње, готово увек широм отворене према степеницама. И кад год је младић пролазио туда, обузимало га је болно и бојажљиво осећање, од кога се стидео и лице му се мрштило. Био је до грла дужан газдарици и бојао се сусрета с њом.

Није он био тако бојажљив и заплашен, баш напротив; али се већ извесно време налазио у неком раздражљивом и

* Столарска улицица. (Прим. прев.)

** Кокушкин мост. (Прим. прев.)

напетом стању, налик на хипохондрију. Толико се повукао у себе и потпуно осамио да се бојао сусрета ма с ким, а не само са газдарицом. Сиротиња га је дотукла; али у последње време њега чак ни тегобни положај није мучио. Престао је и уопште није хтео да се брине за своје насушне потребе. У ствари, никакве се газдарице није бојао, ма шта она сновала против њега. Али да се задржава на степеницама и слуша свакојаке бесмислице о свакодневним глупостима, које га ни најмање не интересују – све то наваљивање да плати, претње, кукање, и да се онда извлачи, извињава, лаже – не, много је боље шмугнути некако као мачка низа степенице и умаћи да га нико не види.

Истина, овог пута је страх од сусрета са својом кредиторком изненадио чак и њега пошто је изашао на улицу.

„На какав корак хоћу да се одлучим, а истовремено, каквих се ситница бојим!“ помисли са чудним осмехом. „Хм... да... све је у рукама човековим, а све му испред носа умакне само због кукавичлука... то је аксиом... И занимљиво је чега се људи највише боје!... Новог корака и своје нове речи највише се боје... Уосталом, ја исувише брбљам. Зато што брбљам ништа и не радим. А можда је, додуше, и овако: брбљам зато што ништа не радим. То сам се у току последњег месеца навикао да брбљам, лежећи по читаве дане у свом куту и... зидајући куле у ваздуху. Па због чега ја сад идем? Зар сам ја за *што* способан? Зар је *што* озбиљно? Уопште није озбиљно. Него онако, фантазирам и забављам се – играчка! Да, вероватно играчка!“

На улици је била страшна врућина, поред тога запара, гужва, на све стране креч, скеле, цигле, прашина и онај нарочити летњи задах, тако познат сваком Петрограђанину који није у стању да изнајми вилу за летовање – све то непријатно је потресло ионако већ растројене младићеве живце. Несносан задах крчми, којих у том делу града има нарочито много, и пијан свет који је непрестано сретао,

иако је био радни дан, комплетирали су одвратни и тужни колорит слике. У финим цртама младићевим за тренутак се појави осећање најдубље одвратности. Узгред речено, био је ванредно леп, дивних тамних очију, смеђ, доста висок, танак и стасит. Али, ускоро је утонуо у неку дубоку замишљеност, тачније речено, као у неки занос, и пошао даље не опажајући више свет око себе, а и не желећи да га опажа. Само би тек понекад промрмљао нешто за себе, по навизи да сам са собом разговара, што је одмах себи и признао. У том тренутку и сам је био свестан да му се понекад мисли бркају и да је јако ослабио: већ други дан готово ништа није јео.

Био је тако јадно одевен да би се неко други, чак и навикнут на сиротињу, стидео по дану изићи на улицу у таквим ритама. Уосталом, овај крај града био је такав да је тешко било изненадити некога оделом. Близина Сенске пијаце, мноштво „извесних“ локала и претежно радничко и занатлијско становништво, сабијено у централним петроградским улицама и уличицама – све је то понекад у општу панораму уносило шаренило таквих типова да би било неприродно чудити се кад се сретне понека од тих прилика. Али у души младићевој већ се накупило толико злобног презрења да се и поред све, понекад скоро дечачке осетљивости, најмање стидео својих рита на улици. Друга би ствар била када би се срео с неким познаницима или са бившим друговима, с којима уопште није волео да се сретне... Међутим, кад му је неки пијани човек, кога су тада ко зна зашто и куда возили улицом у огромним и празним колима, која је вукао огроман теретни коњ, одједном у пролазу довикнуо: „Еј ти, швапски шеширцијо!“, и продерао се колико га је грло носило, показујући на њега руком – младић је одједном стао и грчевито зграбио свој шешир. Шешир је био висок, округлао, цимермански, али већ изношен, избледео, сав исцепан и исфлекан, без обода,

и некако врло ружно искривљен у страну. Али њега није обузео стид, већ једно сасвим друго осећање, које је чак личило на страх.

„Ето, знао сам“, мрмљао је збуњено, „предосећао сам то! То ти је најгадније! Ето, једна таква глупост, нека банална ситница може да поквари целу замисао! Да, шешир је сувише упадљив... Смешан је, зато је и упадљив... Уз моје рите неопходан је качкет, било каква стара лепиња, а не ово чудо! Тако нешто нико не носи: на пушкомет ће ме опазити, запамтити. Што је главно, после ће се сетити, и ето ти доказа! У таквој ствари човек мора бити што је могуће неприметнији... Ситнице, ситнице су главно!... Ето, те ситнице и упропашћују увек, и све...“

Мало је имао да иде; знао је чак и колико корака има од капије његове куће: равно седам стотина тридесет. Једном их је некако избројао кад се исувише предао сањарењу. Тада још ни сам није веровао тим својим сновима и само је дражио себе њиховом ружном, али саблажњивом дрскошћу. А сада, после месец дана, већ је почео да гледа друкчије, и без обзира на све изазивачке монологе о својој немоћи и неодлучности, навикао је да то „ружно“ маштање некако и нехотице сматра већ као замисао, мада још сам себи није веровао. Сад је чак ишао да изврши *йробу* своје замисли, и са сваким кораком његово узбуђење је расло све више и више.

Са стрепњом у срцу и нервозном дрхтавицом он приђе огромној кући која је једном страном излазила на канал,* а другом на -ву улицу.** Та је кућа била сва издељена на мноштво малих станова у којима су становале разне занатлије – кројачи, бравари, куварице, разни Немци, проститутке, ситни чиновници и тако даље... Људи су улазили и

* Катаринин канал. (Прим. прев.)

** Садова улица. (Прим. прев.)

излазили, непрестано су врвели кроз обе капије и преко оба дворишта. Ту су служила три или четири вратара. Младић је био веома задовољан што није срео ниједног од њих, и одмах се неприметно прокрао из капије десно уза степенице. Степенице су биле мрачне и узане, „споредне“, али он је све то већ знао и проучио, и све му се то допадало: у таквом мраку чак ни радознао поглед није био опасан. „Кад се сад тако бојим, шта би било кад би се стварно десило да дође до саме *сџвари*?...“, помислио је нехотице, пењући се на трећи спрат; ту му пут препречише ислужени војници-носачи, који су износили намештај из једног стана. Он је већ одраније знао да је у том стану живео неки чиновник, Немац, са породицом: „Тај се Немац, дакле, сели, значи на трећем спрату, на овом степеништу и на овој завојници, остаје за извесно време заузет само бабин стан. То је добро... за сваки случај...“, помислио је опет и зазвонио пред бабиним станом. Звонце је слабо одјекнуло, као да је било направљено од лима, а не од бронзе. У сличним малим становима оваквих кућа готово сва звона су таква. Он је већ био заборавио звук овог звонцета и овај нарочити тон као да га сад одједном подсети на нешто, и јасно му нешто предочи... Сав је уздрхтао; тог тренутка живци су му били исувише слаби. Мало касније врата се сасвим мало одшкринуше: станарка је посматрала посетиоца кроз одшкринута врата са очевидним неповерењем, и само су се виделе њене очице како севају из таме. Али, пошто је опазила на завојници степеништа много света, она се охрабри и отвори сасвим. Младић закорачи преко прага у мрачно предсобље подељено преградом, иза које се налазила мајушна кухиња. Старица је стајала пред њим ћутећи и гледала га упитним погледом. То је била сићушна, мршава жена од шездесетак година, продорних и злих ситних очију, малог шиљатог носа и гологлава. Њена сасвим плава и проседа коса била је јако намазана уљем. Дуг и танак врат налик на

кокошију ногу замотала је неком фланелском прњом, а на раменима, иако је била врућина, ландарала јој је крзном обрубљена блуза, сва поцепана и пожутела. Старица је сваки час кашљала и стењала. Мора да ју је младић погледао некако нарочито, јер је у њеним очима одједном опет севнула ранија неповерљивост.

– Ја сам Раскољников, студент, био сам код вас пре месец дана – журно је промрмљао младић и поклатио се кратко, пошто се сетио да треба бити љубазнији.

– Сећам се, драги мој, врло добро се сећам да сте били – разговетно је казала старица, још увек не скидајући с његова лица свој испитивачки поглед.

– Па ето... ја опет због сличне ствари... – настављао је Раскољников, мало збуњен и чудећи се старичиној неповерљивости.

„А можда је она увек таква, само ја онда нисам приметио“, помислио је с непријатним осећањем.

Старица је поћутала, као да премишља, затим се мало одмакла па, указујући на собна врата и пуштајући госта напред, рече:

– Уђите, баћушка.

Омања соба у коју младић уђе, обложена жутим тапетима, са геранијом у саксији и танким, прозирним завесама на прозорима, била је у том тренутку јарко обасјана сунцем на заласку. „И *тада* ће, сигурно, исто овако сијати сунце!...“, неочекивано сину у памети Раскољникову, и он брзим погледом осмотри све у соби, да по могућности утврди и упамти распоред у њој. Али у соби није било ничега нарочитог. Сав намештај од жутог дрвета, веома стар, састојао се од канабета, с огромним, избоченим дрвеним наслоном, и овалног стола испред њега, тоалетног сточића са огледалцетом на зиду између прозора, столица поред зидова и две-три јефтине слике у жутим оквирима, које су представљале немачке госпођице са птицама у рукама – то

је био сав намештај. У углу, пред омањом иконом горело је кандило. Све је било врло чисто: и намештај и под били су изгланцани да су се цаклили; све је сијало. „Лизаветин рад“, помисли младић. Ни трунке прашине не би се могло наћи у читавом стану. „То код пакосних, старих удовица бива таква чистоћа“, настављао је у себи Раскољников, и радо-знало погледао испод ока на цицану завесу пред вратима што су водила у други мајушни собичак, у коме се налазила бабина постеља и комода – тамо још ниједном није завирио.

Цео стан се састојао од те две собе.

– Шта желите? – строго је казала старица кад је ушла у собу, и као и пре, стаде тачно пред њега да би му гледала право у лице.

– Ево, донео сам залогу! – И он је извадио из џепа стари пљоснати сребрни сат. На његовом доњем поклопцу био је угравиран глобус. Ланчић је био челични.

– Па и ранијој залогу је већ истекао рок. Још прекјуче је прошао месец.

– Ја ћу вам платити интерес за још месец дана; стрпите се мало.

– То зависи од моје добре воље, драги мој, да се стрпим или да вашу ствар одмах продам.

– А колико ћете ми дати за сат, Аљона Ивановна?

– Све некакве ситнице доносиш, драги мој; готово ништа не вреди. За прстен сам вам ономад две рубљице дала, а можеш, ако ’оћеш, код златара купити нов за рубљу и по.

– Дајте ми четири рубље, ја ћу га откупити; то је очев сат. Ускоро ћу добити новац.

– Рубљу и по и интерес унапред, ако хоћете.

– Рубљу и по! – узвикнуо је младић.

– Како хоћете. – И старица му је пружила сат. Младић га је узео и тако се разљутио да је већ хтео да оде; али се одмах предомислио; због нечег другог је дошао овамо.

– Дајте! – рекао је грубо Раскољников.

Старица је завукла руку у џеп да извади кључеве и пође у другу собу иза завесе. Кад је остао сам наред себе, младић је радознано ослушкивао и смишљао. Чуло се како је откључала орман. „Мора да је горња фиока“, мислио је. „Кључеве изгледа носи у десном џепу... Сви су у једном свежњу, на челичној алци... Има тамо један кључ трипут већи од осталих, зупчастог језика; наравно, није од ормана... Значи има још некаквих кутија или сандуче. То је занимљиво... Сандучићи имају такве кључеве... А, уосталом, како је све ово подло...“

Старица се вратила.

– Ево, драги мој: кад је месечно интерес по гривеник на рубљу, онда ће вам за рубљу и по доћи петнаест копејки, за месец дана унапред. И за ове две рубље одбићу вам одавде још двадесет копејки. Свега, значи, тридесет и пет. Имате сад, дакле, да примите за ваш сат свега рубљу и петнаест копејки. Ево, извол’те.

– Шта? Зар само рубљу и петнаест копејки?

– Тачно толико.

Младић није хтео да се препире и узне новца. Гледао је у бабу и није се журио да оде, баш као да је хтео још нешто да каже или уради, али као да ни сам није знао шта заправо...

– Ја ћу вам, Аљона Ивановна, ових дана, можда, још једну ствар донети... сребрну... лепу... табакеру... чим ми је врати један пријатељ... – Он се збунио и ућутао.

– Па тада ћемо, драги мој, и разговарати.

– Збогом остајте... А ви стално код куће сами седите, сестре ваше нема? – запитао је што је могуће неформално, излазећи у предсобље.

– А шта се она вас тиче, драги мој?

– Па ништа нарочито. Питам тек онако. А ви одмах... Збогом, Аљона Ивановна!

Раскољников је изишао потпуно збуњен. Збуњеност је све више и више расла. Силазећи низа степенице, неколико пута је чак застајао, као да је нечим изненада запрепашћен. И најзад је, већ на улици, узвикнуо:

„О, боже! Како је све ово одвратно! Та је ли могуће, је ли могуће да ја... не, то је глупост, то је бесмислица!“, додао је одлучно. „Је ли могуће да је мени таква страхаота могла пасти на памет! На какву је гадост, ипак, спремно моје срце! Главно је: то је прљаво, пакосно, гадно, гадно... И ја, цео месец...“

Али није могао изразити своје узбуђење ни речима ни усклицима. Осећање бесконачне одвратности, које је почињало да гуши и буни његово срце већ онда када је само ишао старици, сад је порасло толико и постало тако јасно да није знао куда да се дене од своје туге. Ишао је тротоаром као пијан, не примећујући пролазнике и сударајући се с њима: тргао се из заноса тек у следећој улици. Кад се обазрео око себе, видео је да стоји поред једне крчме у коју се улазило са тротоара, низа степенице, у сутерен. Баш у том тренутку излазила су на врата два пијана човека и, придржавајући и грдећи један другог, пењала се горе, на улицу. Не мислећи много, Раскољников се одмах спустио доле. Досад он није никад улазио у крчме, али сад му се у глави вртело, а поред тога, страшна га је жеђ морила. Зажелео је да пије хладног пива, утолико пре што је своју изненадну слабост доводио у везу са чињеницом што је био гладан. Сео је у мрачни и прљави угао, за лепљиви сточић, затражио пива и жељно попио прву чашу. „Све су то глупости“, рекао је са надом, „и нисам имао због чега да се збуњујем. Просто физичка изнуреност! Једна чаша пива, парче двопека – и, ето, овог часа ојача памет, мисао постаје јасна, а намере тврде. Фуј! Какво је ништавило све то...“ Али, иако је тако презриво отпљунуо, већ је гледао весело,

као да се изненада ослободио неког страшног терета, и пријатељски је погледао присутне. Но у том тренутку је нејасно предосећао да је сва та нада у боље била исто тако нешто болесно.

У крчми је у том тренутку остало мало света. Поред она два пијана човека, које је срео на степеницама, одмах за њима је изашла одједном цела гомила, пет-шест људи с једном девојком и хармоником. После њихова одласка било је тихо и комотно. Остали су неки занатлија по изгледу пијан, али не много, пред којим је било пиво, и његов друг, дебео, огроман, у сибирци* и седе браде, сасвим пијан, који је задремао на клупи и понекад би тек одједном, као да се тргао иза сна, почео пуцкати прстима, ширећи руке, и поигравати горњим делом тела, не устајући са клупе: певао је притом некакву бесмислицу, упињући се да се сети стихова:

Годину је дана жену миловао...

Годину је дана жену миловао...

Или одједном, пренувши се, опет:

Писарском улицом пошао

Љубав стару нашао...

Али нико није саосећао са његовом срећом, чак је и његов ћутљиви друг гледао на све те изливе непријатељски и са неповерењем. Био је ту још један човек, изгледом налик на пензионисаног чиновника. Седео је одвојено, за својом флашом, пијуцкајући помало и посматрајући око себе. И он је био у неком узбуђењу.

* Кратак капут постављен крзном. (Прим. прев.)

II

Раскољников није био навикао на свет и, као што је већ речено, избегавао је свако друштво, нарочито у последње време. Али сада га је одједном нешто повукло људима. Као да се нешто ново збивало у њему, а истовремено, као да се зажелео људи. Тако се уморио од суморног узбуђења да је желео макар само тренутак да одахне у другом свету, било каквом, и зато је сад, и поред све прљавштине намештаја и просторија, са задовољством седео у крчми.

Власник крчме је био у другој соби, али често је улазио у ову главну, спуштајући се однекуда низа степенице; тада су се прво појављивале његове кицошке чизме од шевроа, са богатом посувраћеном црвеном поставом. Био је у блузи и страшно измашћеном црном атласном прслуку, без кравате, а цело лице му је било као намазано уљем – прави гвоздени катанац. За тезгом се налазио дечко од четрнаестак година, а био је ту и један млади дечко, који је служио кад би неко нешто затражио. На тезги су стајали нарезани краставци, црни двопек и риба исечена на комаде; све је то јако заударало. Било је толико загушљиво да се већ није могло седети, и све је било тако zasiћено ракијским

задахом да би се, изгледа, човек већ од самог тог ваздуха морао опити за пет минута.

Има сусрета, чак са потпуно непознатим људима, за које се почињемо интересовати већ од првог погледа, некако одједном, неочекивано, пре него што иједну реч проговоримо. Баш такав је утисак оставио на Раскољникова гост који је седео подаље и личио на пензионисаног чиновника. Младић се касније неколико пута сећао тог првог утиска и чак га је приписивао предосећању. Он је непрестано погледао на чиновника, разуме се и зато што је овај упорно гледао њега и што је, видело се, веома желео да ступи у разговор. На остале пак што су били у крчми, па и на газду, чиновник је гледао некако навикнуто, и чак са досадом, а истовремено и с нијансом извесног охолог омаловажавања, као на људе нижег положаја и образовања, са којима он нема шта да разговара. То је био човек од преко педесет година, средњега раста и снажне грађе, просед и јако ћелав, жутог, чак и зеленкастог лица, подбулог од непрестаног пића, и отечених капака, иза којих су сијале, као узане пукотине, али живахне закрвављене очи. Ипак, у њему је било нешто врло чудно: у погледу му је сијало као неко усхићење, додуше, и мисао и памет, али се у исто време назирало и неко безумље. Имао је на себи стари, готово сасвим похабан фрак, покиданих дугмади. Само се још једно некако држало, и њиме се закопчавао, очигледно желећи да сачува пристojност. Испод прслука од нанкинга вирила су прса од кошуље, изгужвана, упрљана и исполивана. Лице му је било обријано на чиновнички начин, али већ давно, те је увелико почела да избија сива, оштра длака. Па и у манирима се видело нешто достојанствено – чиновничко. Али човек је био узнемирен, мрсио је косу и понекад би, тужан, подупирао главу обема рукама, наслањајући поцепане лактове на исполивани и лепљиви сто. Најзад је погледао право у Раскољникова и проговорио гласно и одлучно.

– Смем ли, поштовани господине, да вам се обратим и пристожно поразговарам? Јер, иако сте неугледни, моје искуство препознаје у вама човека образованог и пићу невичног. И сâм сам увек ценио образовање, сједињено са срдачним осећањима, а ја сам титуларни саветник* Мармеладов, такво ми је презиме. Усуђујем се да упитам: јесте ли изволели служити?

– Не, ја учим... – одговорио је младић, унеколико зачуђен и нарочитим китњастим тоном говора и што му се питање тако директно, без околишења, упућује. Иако је мало пре тренутно зажелео било какав додир с људима, ипак, при првој речи која му је стварно била упућена, одједном га обузело оно обично непријатно и раздражљиво осећање одвратности према страном лицу које би ступило или макар само хтело да ступи у додир с његовом личношћу.

– Значи студент, или бивши студент – викнуо је чиновник – тако сам и мислио! Искуство, поштовани господине, дуго искуство! – И, у знак похвале себи самом, додирнуо је прстом чело. – Били сте студент или сте студирали научну област! Него, дозволите... – Устао је, посрнуо, узео флашу, чашицу, и сео до младића, мало укосо од њега. Био је поднапит, али је говорио красноречиво и течно, само би понекад мало заплитао језиком и отезао у говору. Чак је с некаквом глађу кидисао на Раскољникова, као да и он цео месец дана није ни с ким разговарао.

– Поштовани господине – почео је скоро свечано – сиротиња није грех, то је истина. Знам ја да ни пијанчење није врлина, и то утолико пре... Али беда, поштовани господине, беда је – порок. У сиротињи човек још може сачувати племенитост урођених осећања, а у беди нико и никад. Беду чак ни батином не терају, него метлом чисте из људског друштва, да буде што увредљивије; и то је

* Чиновничко звање у царској Русији. (Прим. прев.)

праведно, јер у беди ја сам први готов да сам себе вређам. И отуд пиће! Пре месец дана, поштовани господине, моју супругу је истукао господин Лебезјатњиков, а супруга моја није што и ја. Разумете ли? Дозволите да вас још упитам, онако, из просте радозналости: да ли сте изволели некад ноћити на Неви, на дерegliјама са сеном?

– Не, нисам имао прилике – одговорио је Раскољников.
– А зашто?

– Е, ја отуд идем, и већ пету ноћ...

Он је налио чашицу, попио и замислио се. Заиста, по његовом оделу, чак и у коси, виделе су се сламчице. Било је врло вероватно да се пет дана није свлачио ни умивао. Нарочито су му руке биле прљаве, дебеле, црвене, прљавих ноката.

Његов разговор је изазвао, изгледа, општу, мада немарну пажњу. Дечаца за тезгом почеше да се смешкају.

Газда је, изгледа, нарочито сишао из горње собе да би чуо овог „шаљивцију“, и сео је мало подаље зевајући лено, али достојанствено. Очигледно, Мармеладов је овде био одавно познат. А и наклоност да китњасто говори стекао је, вероватно, услед навике на честе механске разговоре са разним незнанцима. Та се навика у неких пијанаца претвара у потребу, нарочито код оних с којима код куће строго поступају и с којима тамо раде шта хоће. Зато они у друштву, за чашом вина, увек траже да себи некако искамче оправдање, па, ако је могуће, чак и поштовање.

– Шаљивчина – гласно је проговорио крчмар. – А што не радиш, што не служите, кад сте чиновник?

– Зашто не служим, поштовани господине – прихватио је Мармеладов, обраћајући се искључиво Раскољникову, као да му је овај поставио то питање – зашто не служим? А зар мене не боли срце што гмижем узалудно? Зар ја нисам патио кад је господин Лебезјатњиков, пре месец дана, моју супругу својеручно истукао, а ја лежао пијан? Дозволите,

младићу, да ли се вама дешавало... хм... рецимо то да безнадно молити новац на зајам?

– Дешавало ми се... али како то безнадно?

– Па тако... сасвим безнадно, кад унапред знаш да од тога ништа неће бити. Ето ви, унапред знате, на пример, да вам овај човек, овај врло честити и веома корисни грађанин, нипошто пара неће дати; јер зашто и да вам да, питам ја вас? Та он зна да му ја нећу вратити. Из сажаљења? Али господин Лебезјатњиков, који прати развитак нових мисли, објашњавао је пре неки дан да сажаљење данас чак и наука забрањује, и да се тако већ ради у Енглеској, где влада политичка економија. Што би дао, питам ја вас? И ето, знајући унапред да неће дати, ви ипак крећете на пут и...

– Зашто онда идете? – додао је Раскољников.

– Па кад се нема коме, кад се већ нема куда! А потребно је да сваки човек има макар какав излаз. Јер се дешавају такви тренуци кад човек обавезно мора да има било какав излаз! Кад је кћи моја, јединица, први пут са жутом књижицом почела, и ја сам тада почео... (јер кћи моја са жутом књижицом живи...) – додао је гледајући младића са извесним неспокојством. – Ништа, поштовани господине, не мари! – пожурио је да одмах и, по свему судећи, спокојно, каже, кад оба дечака за тезгом прснуше у смех и кад се и сам крчмар осмехну. – Не мари! Ово намигивање мене не збуњује, јер је већ свима све познато, и све што је тајно, постаје јавно; и ја се према томе не односим са презиром, већ са смиреношћу. Нека! Нека! „Ево човека!“ Дозволите, младићу: можете ли ви... Али не, треба да се изразим јаче и сликовитије, не – *можете ли* ви, него – да ли се ви *осуђујете*, гледајући сада мене, да кажете одлучно да нисам свиња?

Младић није одговорио ни речи.

– Па добро – наставио је говорник, озбиљно и чак са већим достојанством, пошто је сачекао да престане

кикотање које се опет зачуло у соби. – Па добро, нека сам ја и свиња, али она је дама! Ја имам зверски лик, а супруга моја Катарина Ивановна је особа образована и кћи вишег официра. Нека сам ја подлац, нека, али она има срце узвишено и пуна је васпитањем оплемењених осећања. Али истовремено... о, кад би ме пожалила! Поштовани господине, поштовани господине, сваки човек треба да има макар једно такво место где би и њега неко пожалио! А Катарина Ивановна, иако је великодушна дама, неправична је... И мада ја и сам схватам да она, и кад ме чупа за косу, не чупа из неког другог разлога него само из сажаљења свога срца (јер, понављам отворено, она мене чупа за косу, младићу) – поновио је са удвострученим достојанством кад је опет зачуо кикотање – али, боже, кад би она макар само једанпут... Али не! Не! Све је то узалуд и не вреди ни говорити! Не вреди говорити!... јер је више пута бивало то што желим, и више пута су ме сажаљевали, али... такав ми је карактер, ја сам стока од рођења!

– И те каква! – приметио је власник крчме, зевајући.

Мармеладов је одлучно лупио песницом по столу.

– Такав ми је карактер! Знате ли, знате ли ви, господине мој, да сам ја чак и њене чарапе пропио? Не ципелице, јер то би, колико-толико, личило на нешто, него – чарапе, чарапе сам њене пропио! Њену мараму од најфиније козје длаке, коју је некад добила на поклон, такође сам пропио, лично њену, не моју; а живимо у хладном куту, и она се ове зиме прехладила и почела да кашље, и већ крв да пљује. Мале деце имамо троје, и Катарина Ивановна је у послу од јутра до мрака: риба, пере и децу умива, јер се навикла на чистоћу од детињства, а груди јој слабе, туберкулози наклоњене, и ја то осећам. Зар ја не осећам? И што више пијем, дубље осећам. Зато и пијем, што у пићу овом сажаљења и осећања тражим... Не тражим радости, већ једино

тугу... Пијем, јер хоћу двапут више да патим! – И он, као у очајању, наслони главу на сто.

– Младићу – наставио је дижући опет главу – на лицу вашем читам неку тугу. Чим сте ушли, ја сам је прочитао, и зато сам вам се одмах и обратио. Јер, причајући вам повест живота мога, ја нећу да излажем себе срамоти пред овим дембелима, који ионако све знају, већ тражим осећајног и образованог човека. Знајте, дакле, да се супруга моја васпитавала у губернијском племићком пансиону и на свршетку школовања играла је са марамом пред губернатором и другим личностима, за шта је добила златну медаљу и похвалницу. Медаљу... медаљу смо продали... већ одавно... хм... а похвалница још и сад у сандуку лежи, и пре неколико дана ју је газдарици показала. Иако се она и газдарица свакодневно свађају, желела је ипак да се ма пред ким похвали и да исприча нешто о срећним минулим данима. И ја је не осуђујем, не осуђујем, јер њој је још једино то преостало – успомене њене, а остало је све пропало! Да, да: дама ватрена, горда и пркосна. Патос сама риба и о сувом хлебу живи, али никоме не дозвољава да је омаловажава. Зато ни господину Лебезјатњикову његову грубост није хтела отрпети; и кад ју је господин Лебезјатњиков зато истукао, онда је, не толико од убоја колико од осећања увреде, пала у постељу. Узео сам је већ као удовицу, са троје деце, једно другом до увета. За првог мужа, пешадијског официра, удала се из љубави, и с њим је побегла из родитељске куће. Мужа је волела неизмерно, али се он одао картању, допао под суд и тако умро. И тукао ју је поткрај живота; а она, мада му није праштала, што је мени тачно и по документима познато, ипак га и до данас спомиње са сузама и мене њиме прекорева, а мени је драго, драго, јер макар у својој уобразиљи види како је некад била срећна... И остане вам она после њега са троје малолетне деце у срезу удаљеном и

дивљем, где сам се и ја тада налазио, и остане у таквој очајној беди да ја, мада сам се нагледао разних случајева, ипак то нисам кадар ни описати. Цела се родбина ње одрекла! А и поносна је била, исувише поносна... И ето тада, поштовани господине, тада јој ја, пошто сам и сам био удовац и имао од прве жене четрнаестогодишњу кћер, понудих своју руку, јер нисам могао гледати такво мучење! Можете по томе судити до које мере су њене патње дошле кад је она, образована, васпитана и из добре породице, пристала да се уда за мене. И удала се! Плачући, ридајући и кршећи руке – удала се! Јер није имала куд. Разумете ли, разумете ли ви, поштовани господине, шта значи то кад човек више нема куд? Не! То ви још не разумете... И целу годину ја сам своју дужност обављао побожно и свето, и нисам ни омирисао ово – он дотаче прстом ракијску флашу – јер имам осећања. Али ни тиме нисам могао угодити; а у то време сам и место изгубио, и опет не својом кривицом, већ због квоте; и тада сам почео пити!... Скоро ће бити година и по како смо се, после скитања и многобројних невоља, нашли, најзад, у овој велелепној престоници, украшеној многобројним споменицима. И овде сам добио место... Добио, па га опет изгубио? Разумете ли? А сад живимо у кутку код газдарице Амалије Фјодоровне Липевексел, а од чега живимо и чиме плаћамо, не знам. Осим нас, живе тамо многи... Содома, да горе бити не може... хм... да... А за то време поодрасла је и моја кћи из првог брака; а шта је све препатила она, кћи моја, од своје маћехе док је расла, то ја прећуткујем. Јер, иако је Катарина Ивановна препуна великодушних осећања, ипак је она дама напрасита и љута, па плане... Да-а! Само то не вреди ни спомињати! Као што и сами можете мислити, васпитање Соња није добила. Покушао сам ја пре четири године да је спремам из географије и опште историје, али како ни сам у тој области знања нисам био јак, а није било ни подесних књига, јер оне

књижице што се нађоше... хм!... да, њих сад већ и нема, тих књижица, те се на томе свршило све обучавање. Код Кира Персијског смо стали. После, кад је већ стасала, прочитала је неколико романа и ту недавно, преко господина Лебезјатњикова, прочитала је с великим интересовањем још једну књижицу, Луисову *Физиологију** – можда је изволите знати? Чак је нама одломке из ње наглас читала; то јој је, ето, све школовање... А сад ћу вам се обратити, поштовани господине мој, лично у своје име, с питањем: може ли, по вашем мишљењу, сиромашна али поштена девојка поштенним радом много зарадити?... Она вам, господине мој, ни петнаест копејки на дан неће зарадити, па макар радила без одмора! А још и то, државни саветник Клопшток, Иван Иванович – јесте изволели за њега чути? – не само да јој ни до данас није платио што му је сашила пола туцета кошуља од холандског платна него ју је још увредио и отерао, лупајући ногама и називајући је непристојним именом, под изговором, тобоже, да крагне на кошуљама нису сашивене по мери и укриво стоје. А овамо дечица гладна... И уз то Катарина Ивановна, кршећи руке, иде по соби, а на образима јој избија нездрава румен, што у тој болести увек бива: „Живиш“, вели, „ти готованко, код нас; једеш, пијеш и грејеш се“, а јадно је то јело и пиће кад дечица по три дана залагаја хлеба не окусе! Ја сам лежао тада... та шта да кријем! – лежао сам пијан, и чујем, каже моја Соња (она се никад не противи и гласић јој је тако кротак... плава је и лице јој је увек бледо, мршава), каже она: „Па, Катарина Ивановна, зар морам да пођем таквим путем?“ А Дарја Францовна, жена злонамерна и полицији вишеструко позната, већ је једно трипут свраћала и преко

* *Физиологија свакидашњеј животи*, дело Џорџа Луиса, који је популарисао идеје позитивизма, појавило се у руском преводу 1861. год. (Прим. прев.)

газдарице се распитивала. „А зашто не“, одговара јој Катари́на Ивановна подсмешљиво, „шта имаш да чуваш? Баш ми је то неко благо!“ Али, немојте је кривити, немојте је кривити, поштовани господине, немојте је кривити! То није било речено при здравој памети, него у узбуђењу, у болести и уз плач деце која нису имала шта да једу, и било је речено више ради увреде него у правом смислу... Јер Катари́на Ивановна вам је таквог карактера, чим се расплачу деца, макар и од глади, она их одмах почне тући. И видим ја, тако око шест сати, Соњечка устала, повезала се марамом, обукла бурнусчић* и оде некуд од куће, а око девет сати натраг се вратила. Дође, па право Катарини Ивановној и ћутке положи пред њу на сто тридесет рубаља. Ни речи при томе не рече, ама бар да је погледа, него само што узе нашу велику драдедамову** зелену мараму (имамо једну такву заједничку мараму, штофану), покри њоме сасвим главу, и леже у постељу, лицем према зиду, и само јој се рамена и тело непрестано тресу... А ја сам, као и пре, у оном истом стању лежао. И видео сам вам тада, младићу, видео сам како је после Катарина Ивановна, такође ни речи не говорећи, пришла Соњечкиној постељици и цело вече крај њених ногу преклечала, ноге јој љубила, да устане није хтела, а после су обе заједно загрљене заспале... обе... обе, да-а... а ја сам... лежао пијан.

Мармеладов је ућутао, као да му се глас прекинуо. Затим је одједном брзо налио, попио и накашљао се.

– Отада, господине мој – наставио је после извесног ћутања – отада, због једног непријатног случаја и потказивања злонамерних лица, чему је нарочито допринела Дарја Францовна, тобоже зато што јој није указано дужно

* Простран огртач с рукавима. (Прим. прев.)

** Руска реч *драдедам* настала од француског *drap de dames* и значи врсту танког женског штофа. (Прим. прев.)

поштовање, од тога времена моја кћи Софија Семјоновна морала је добити жуту књижицу, због те околности није могла више да станује с нама. Јер и газдарица, Амалија Фјодоровна, то није хтела да допусти (а раније је сама Дарји Францовној помагала), а и господин Лебезјатњиков... хм... Због Соње се и догодио случај са Катарином Ивановном. У почетку је и сам гледао да освоји Соњу, а сада се одједном почео правити важан. „Како ћу ја, вели, тако просвећен човек да живим у истом стану са једном таквом?“ А Катарина Ивановна му не оћута, узео је у одбрану... тако се и догодило што се догодило... И сад Соњечка к нама свраћа већином пред мрак, помаже Катарини Ивановној, и даје нам, колико може, средства за живот... Она станује код кројача Капернауова, узима код њих стан, а Капернауов је хром и мутав, и цела му је многобројна породица такође мутава. И жена је исто тако мутава... Живе у једној соби, а Соња има засебну, са преградом... Хм... да... Свет крајње сиромашан и мутав... да... Чим сам ујутру устао, обукао сам своје рите, подигао руке к небу и упутио се његовом превасходству Ивану Афанасјевичу. Изволевате ли знати његово превасходство Ивана Афанасјевича?... Не? Е, онда не знате божјег човека! То је восак... восак пред лицем господњим; јако тает воск!... * Чак су заплакали кад су изволели све саслушати. „Е па, Мармеладове“, вели, „једном си већ изневерио моје наде... Узимам те још једном на своју личну одговорност“, баш тако рекоше, „упамти“, вели, „и сад иди!“ У мислима сам изљубио прах ногу њихових, јер, у ствари, не би дозволили, пошто су врло висок чиновник и човек нових државничких и образованих мисли; вратио сам се кући, па кад им казах да сам опет у службу примљен и да примам плату, господе, шта је тада било!...

* „Као што се топи восак (пред лицем господњим)“ – речи из црквене песме. (Прим. прев.)

Мармеладов је опет застао веома узбуђен. Тада је ушла са улице читава гомила пијаница, већ накресаних, и на улазу одјекнуше звуци најмљеног вергла и дрхтави седмогодишњи дечји гласић који је певао *Мали салаш*.^{*} Наста граја. Газда и његова послуга забавише се око гостију. Не обраћајући пажњу на придошлице, Мармеладов је наставио причу. Изгледао је већ јако малаксао, али, што га је више пиће освајало, бивао је све разговорнији. Успомене о недавном успеху у служби као да га оживеше и чак изазваше на његовом лицу неки сјај. Раскољников је слушао пажљиво.

– То вам је било, господине мој, пре пет недеља. Да... И тек што су дознале њих две, Катарина Ивановна и Соњечка, господе!... баш као да сам се преселио у царство боже. Раније, лежим као скот, само грдња и псовка! А сад: на прстима иду, децу умирују! „Пст, Семјон Захарич се у канцеларији уморио, одмара се!“ Пре него што пођем на посао дају ми кафу, греју ми павлаку. Почеле праву павлаку да набављају, чујете ли? И откуд су само скрпиле једанаест рубаља и педесет копејки, да ми купе пристојно одело, не схватам! Чизме, платнена прса за кошуљу, ванредно лепа, полумундир, све су вам оне то за једанаест и по рубаља скрпиле – да лепше бити не може! Вратим се, сутрадан, први пут из канцеларије, гледам: Катарина Ивановна два јела скувала, супу и сушену говедину са хреном, о томе код нас до тада ни помена није било. Она нема никаквих хаљина... стварно никаквих, а сад одједном као да се у госте спремала; дотерала се, и није, да кажете, да је нешто нарочито... већ онако, из ничега оне све умеју да створе: очешљају се, нађу тако неку чисту крагну, манжетне, и кад погледаш, сасвим друга жена, и подмладила се, и пролепшала. А мила моја Соњечка само је новцем помагала, иначе, вели, „није пристојно још за неко време да често долазим,

^{*} Популарна песма по тексту Каљцова. (Прим. прев.)

осим, можда, у сумрак, да нико не види“. Чујете ли ви то, чујете ли?... Дођем ја једном после ручка да одремам и, шта мислите, Катарина Ивановна није издржала: још пре недељу дана посвађала се са газдарицом, Амалијом Фјодоровном, да горе бити не може, а сад ју је, ето, на шољу кафе позвала. Два сата су преседеле и непрестано шапутале. „Сад је“, вели, „Семјон Захарич у служби, и плату прима, одлазио је лично његовом превасходству, а његово превасходство сам изишао пред њега, свима казао да чекају, а Семјона Захарича пре свих за руку у свој кабинет увео.“ Чујете ли, чујете ли? „Ја, наравно, вели он, Семјоне Захаричу, памтим ваше заслуге, иако сте имали лакомислене слабости, али, пошто ви сад обећавате и пошто су нама без вас послови пошли рђаво (чујте само, чујте!), ја се сад, вели, уздам у вашу племениту реч“; све вам је то она, кажем вам, сама измислила, и није то из неке лакомислености, тек само да се похвали! Не, већ и сама у то верује, својом рођеном уобразиљом себе забавља, тако ми бога! И ја је не осуђујем!... А кад сам, пре шест дана, прву своју плату – двадесет и три рубље и четрдесет копејки – целу кући донео, назвала ме је рибицом! Каже: „Драга моја рибице!“ И то насамо, разумете ли? А шта има на мени лепо и какав сам ја муж? Ипак, уштинула ме за образ – „Рибице моја!“ – каже.

Мармеладов је застао као да је хтео да се насмеши, али му је одједном брада задрхтала. Уосталом, он се уздржао. Ова крчма, развратан изглед, пет ноћи на дереглијама са сеном, и боца, а уз то болесно осетљива љубав према жени и породици, збуњивали су његовог слушаоца. Раскољников је слушао напете пажње, али са болним осећањем. Љутио се што је свратио овамо.

– Поштовани господине, поштовани господине! – ускликнуо је Мармеладов, пошто се прибрао. – Ех, господине мој, вама је, можда, све ово смешно, као и другима, и ја вас само узнемиравам глупошћу ових мизерних детаља

мог породичног живота, али мени, видите, није смешно! Јер ја све то могу да осећам... И цео тај рајски дан мога живота и цело то вече проводио сам и сам у полетним сновима: то јест, како ћу све довести у ред, како ћу децу оденути и њој дати мира, и како ћу кћер, моју јединицу, са срамног пута вратити у крило породице... И много, много шта... То је дозвољено, господине. Али, господине мој драги – Мармеладов одједном као да задрхта, подиже главу и погледа право у очи свог слушаоца – сутрадан после свих ових снова (то је било тачно пре пет дана), предвече, ја сам лукаво, на превару, као ноћни лупеж украо Катарини Ивановној кључ од њеног сандука, извукао што је још остало од донесене плате; колико, тога се сад више не сећам, и ето, гледајте ме, сви ме гледајте! Пети је дан како сам отишао од куће, и тамо ме траже, и служби је крај, и полумундир ми је остао у крчми код Египатског моста, а место њега сам добио ово рухо... и свему је крај!

Мармеладов је лупио себе песницом по челу, стиснуо зубе, зажмурио и снажно се налактио на сто. Али тренутак касније лице му се одједном опет изменило и он је с неким притворним лукавством и извештаченом дрскошћу погледао Раскољникова, насмејао се и рекао:

– А данас сам био код Соње, ишао сам да тражим од ње да разбијем мамурлук! Хе-хе-хе!

– Зар је дала? – викнуо је неко са стране од оних што су дошли и закикотао се колико га је грло носило.

– Ево баш ово пола литре купљено је за њен новац – изговорио је Мармеладов, обраћајући се искључиво Раскољникову. – Тридесет копејки ми изнесе својим рукама, последње што је имала, сâм сам видео... Ништа није рекла, само ме ћутке погледала... Тако тамо горе, а не на земљи, због људи тугују, плачу и не прекоравају, не прекоравају! а то више боли, више, кад не прекоравају!... Да, тридесет копејки. А тај новац је сад и њој потребан, зар не? Како

ви мислите, мој драги господине? Јер она сад мора пазити на чистоћу. Новаца кошта та чистоћа, нарочито чистоћа, разумете ли? Разумете? Она мора, рецимо, и помадице да купи, јер не може без тога; па сукње штиркане, па ципелицу што кицошкију, да може ножицу показати кад буде прелазила преко барице. Разумете ли, разумете ли, господине, шта значи та чистоћа! А ето, ја, њен рођени отац, здипио сам тих тридесет копејки себи на мамурлук! И пијем! И већ сам их попио!... Дакле, ко би још таквог као што сам ја могао пожалити? А? Жалите ли ме сад, господине, или не жалите? Реците, господине, жалите ли ме или не? Хе-хе-хе!

Он је хтео да налије, али се већ није имало шта. Флаша је била празна.

– А што да те жали? – викнуо је домаћин, који се опет обрео код њих.

Заорио се смех, чак и псовке. Смејали су се и псовали и они што су га слушали и они који нису, већ само онако, посматрали бившег чиновника.

– Да ме жали? Зашто да ме жали! – изненада је тужно повикао Мармеладов и устао с руком испруженом напред, у неком одлучном надахнућу, као да је само и чекао те речи. – Што да ме жали, кажеш ти? Да! Мене нема зашто да жали! Мене треба распети, распети на крсту, а не жалити! Али распни, судијо, распни и кад распнеш, пожали! И тада ћу ти ја сам поћи на крст и на муке, јер не жудим за весељем, већ за жалашћу и сузама!... Мислиш ли ти, крчмару, да ми је ова твоја боца пријала? Тугу, тугу сам тражио на дну њеном, тугу и сузе, и окусио сам, и нашао; а пожалиће нас онај који је све пожалио и који је све и сваког разумевао, он једини, он је судија. Доћи ће у судњи дан и упитаће: „А где је кћи што је злој и јектичавој маћехи, што је туђој и малолетној деци себе жртвовала? Где је кћи што је оца свога земаљског, залудну пијаницу, пожалила, не ужасавајући се зверства његовога?“ Рећи ће: „Приступи! Ја сам ти већ

једном опростио... Опростио сам ти једном... Праштају ти се и сад твоји многи греси, зато што си много волела..." И опростиће мојој Соњи, опростиће, знам да ће опростити... Ја сам то малопре, кад сам био код ње, осетио у свом срцу!... И свима ће судити, и опростиће, и добрима и злима, и премудрима и смиренима... И кад сврши са свима, тада ће казати нама: „Изиђите“, рећи ће, „и ви! Изиђите, пијани, изиђите, слаби, изиђите, срамотници!“ И ми ћемо изићи сви, без стида, и стаћемо. И рећи ће: „Свиње сте ви! Лика зверског и знака његовог; али приступите и ви!“ И прозбориће премудри, прозбориће разумни: „Господе! Зашто ове примаш?“ И рећи ће: „Зато их примам, премудри, зато их примам, разумни, што ниједан од ових сам није сматрао да је достојан овога..." И рашириће к нама своје руке, и ми ћемо пасти пред његове ноге... и заплакаћемо... и све ћемо схватити. Тада ћемо све разумети!... и Катарина Ивановна... и она ће разумети... Господи, да придет царствије твоје!

Клонуо је на клупу, изнемогао и исцрпен, не гледајући ни у кога, као да је заборавио на све око себе, и дубоко се замислио. Његове речи су оставиле извештан утисак; за тренутак је владало ћутање, али ускоро одјекнуше пређашњи смех и псовке:

- Пресудио си!
- Налагао!
- Чиновник!

И тако даље, и тако даље.

– Хајдемо, господине – рече одједном Мармеладов, подижући главу и обраћајући се Раскољникову: – Одведите ме... Кућа Козељева, у дворишту. Време је... Катарини Ивановној...

Раскољников је већ одавно желео да оде; а да му помогне и сам је мислио. Показало се да је Мармеладов много слабији на ногама него у говорима, и сасвим се ослонио на

младића. Имало је да се иде двеста-триста корака. Што су се више приближавали кући, пијаницу је све више обузимала збуњеност и страх.

– Не бојим се ја сад Катарине Ивановне – мрмљао је узбуђено – нити се бојим што ће ме чупати за косу. Шта је коса!... Коса је ништа!... То вам ја кажем! Чак је и боље ако ме буде чупала, не бојим се ја тога... ја се... очију њених бојим, да... очију... Црвених пега на њеном лицу се бојим... и – њеног дусања... Јеси ли посматрао како такви болесници дишу... па још кад су узбуђени?... Дечјег се плача такође бојим. Јер ако их Соња није нахранила, онда... ја, просто, не знам шта да се ради! Не знам! А батина се не бојим... Знај, господине, да мени такве батине не само што не причињавају бол већ у њима још уживам... Тако је боље. Нека ме избије неко, нека искали јед... још боље... А ево и куће. Козељева кућа. Бравара, Немца, богатого... води ме.

Ушли су из дворишта у кућу и пошли на трећи спрат. Што су се више пели, степенице су бивале све мрачније. Било је већ скоро једанаест сати и, мада у то доба у Петрограду нема праве ноћи, ипак је на врху степеница било врло мрачно.

Мала почађавела врата на крају степеница, на самом врху, била су отворена. Огарак свеће осветљавао је крајње бедну собу – десетак корака дугачку; цела се могла видети из ходника. Све је било разбацано и у неред, а нарочито разне дечје крпе. Задњи део собе био је преграђен исцепаним чаршавом. Иза њега је, вероватно, био кревет. У соби су се виделе свега две столице и сасвим поцепано канабе, пресвучено мушемом, а испред њега стајао је стари кухињски сто од чамовине, небојен и непокривен. На крају стола догоревао је огарак лојане свеће у гвозденом свећњаку. Показало се да је Мармеладов становао у засебној соби, а не у једном делу, само је соба била пролазна. Врата од других соба или кавеза, на које се делио стан Амалије Липевексел,

била су одшкринута. Отуда се чула граја и вика. Кикотање. Изгледа да су се картали и пили чај. Понекад су излетали врло масни изрази.

Раскољников је одмах познао Катарину Ивановну. То је била страшно измршавела жена, витка, доста висока и стасита, још дивне кестењасте косе; на њеним образима одиста су се црвенеле пеге. Корачала је тамо-амо по својој собици, руку стиснутих на грудима, запечених усана, и дисала неуједначено, испрекидано. Очи су јој гореле као у грозници, али њен поглед је био оштар и непомичан; болан утисак остављало је то туберкулозно и узбуђено лице при последњој светлости већ догореле свеће, која је подрхтавала на њеном лицу. Раскољникову се учинило да нема више од тридесет година, и доиста није била за Мар-меладова... Она није чула ни опазила њих двојицу кад су улазили; чинило се као да је била у некаквом заносу, нити је шта чула нити видела. У соби је било загушљиво, али прозор није отворила; са степеница се осећао задах, али врата што су водила на степенице нису била затворена; из унутрашњих соба, кроз непритворена врата, куљали су облаци дима, она је кашљала, али врата није затварала. Најмања девојчица од пет-шест година спавала је на поду, некако седећи, згрчена и с главом загнуреном у канабе. Дечко, једно годину дана старији од ње, дрхтао је у углу и плакао. Њега су, по свој прилици, малопре истукли. Нај-старија девојчица од око десет година, повисока, танана као шибица, само у танкој и сасвим поцепаној кошуљици и похабаном штофаном огртачићу (преко голих рамена), који су сашили, вероватно, још пре две године, јер јој сад није био ни до колена, стајала је у углу крај малога брата, загрливши га око врата својом дугом, као шибица мршавом руком. Она га је, изгледа, умиривала, нешто му шапутала, задржавала га на све могуће начине да опет не заплаче, а у исто време са страхом је пратила мајку својим крупним,

великим, тамним очима, које су изгледале још веће на њеном мршавом и преплашеном малом лицу.

Не улазећи у собу, Мармеладов је клекао на колена пред самим вратима, а Раскољникова гурнуо напред. Кад је угледала непознатог човека, жена се расејано зауставила пред њим, тргнула се за тренутак и као да се досећала: зашто ли је он ушао? Свакако јој се учинило да иде у друге собе, јер је њихова била пролазна. Помисливши то и не обраћајући више на њега пажњу, пошла је ка улазним вратима да их затвори и одједном вриснула кад је на самом прагу угледала мужа, који је клечао.

– А! – викнула је као ван себе. – Вратио си се! Робијашу! Изроде!... А где су паре? Шта имаш у џепу, показуј! И одело друго! Где је твоје одело? Где је новац? Говори!...

И навалила да га претреса. Мармеладов је одмах послушно и покорно раширио руке да би тиме олакшао преглед џепова. Новаца није било, ни копејке.

– А где ти је новац? – викала је. – О, господе, је ли могућно да је све пропио! Та у сандуку је остало дванаест рубаља!.. – И она га одједном, у бесу, зграби за косу и увуче у собу. Мармеладов је сам олакшавао њене напоре смирено се вукући за њом на коленима.

– И ово је за мене уживање! Мене ово не боли, већ уживам, по-што-ва-ни го-спо-ди-не – узвикивао је он, док га је вукла и трзала за косу, и чак је једном ударио челом о под. Дете које је спавало на поду пробудило се и заплакало. Дечко у углу није издржао, задрхтао је, завршистао и полетео сестри страшно уплашен, као у неком наступу. Најмлађа девојчица, пробуђена иза сна, дрхтала је као прут.

– Пропио! Све је пропио, све! – викала је у очајању јадна жена. – И одело на њему друго! А ово све гладно, гладно – и кршећи руке показивала је на децу. – О, стопут проклети животе! А вас, вас није срамота – напала је одједном на Раскољникова: – Из крчме! Јеси ли с њим пио? Јеси ли и ти с њим пио? Напоље!

Младић је пожурио да оде без иједне речи. Тада се унутрашња врата отворише широм и из њих извири неколико радозналаца. Помаљале су се дрске, насмејане главе, са цигаретама и лулама, у капицама. Виделе су се људске прилике у кућним хаљинама и сасвим раздрљене, у непристојној летњој одећи, понеки с картама у рукама. Нарочито су се весело смејали кад је Мармеладов, док су га вукли за косу, викао да је то за њега уживање. Чак почеше да улазе у собу; напослетку се чула злослутна цика – то се пробијала напред лично Амалија Липевексел да заведе ред, како само она уме, и да по стоти пут уплаши једну жену псовачким наређењем да се одмах сутра губи из стана. Одлазећи, Раскољников је завукао руку у џеп, захватио све што је било ситног новца – кусур од рубље размењене у крчми, и неприметно га ставио на прозор. Затим се већ на степеницама предомислио и готово хтео да се врати.

„Какву сам опет глупост учинио“, помислио је. „Они имају Соњу, а мени је и самом новац потребан.“ Али, пошто је помислио да се новац сад већ не може вратити и да га он ионако не би узео, одмахнуо је руком и пошао у свој стан. „Та Соњи је потребна помада“, настављао је, корачајући улицом и заједљиво се смешкајући... „новаца кошта та чистоћа... Хм! А Соњечка може данас слабо зарадити, јер је њен посао ризичан, лов на ретку дивљач... копање злата... те би они сви сутра дували у песнице без мојих пара... Види ти Соње! Гле само какав су извор пронашли! И користе се њиме! И навикли се! Отплакали мало, па се навикли. На све се подлац-човек навикава!“

Он се замислио.

– Али, ако сам ја слагао – узвикнуо је одједном нехотице – ако човек, у ствари, човек уопште, то јест сав род људски, није *поглац*, онда значи да је све остало предрасуда, само измишљени страх, и нема никаквих запрека, и тако мора да буде!...

III

Сутрадан се пробудио касно, после немирног сна, али сан га није окрепио. Пробудио се једак, раздражљив, зао и са мржњом погледао свој собичак. То је била мајушна ћелија, дуга једно шест корака. Имала је врло бедан изглед са својим жућкастим, прашњавим тапетима, одлепљеним од зида, и била је тако ниска да је мало вишем човеку било у њој ужасно: стално му се чинило да ће ударити главом о таваницу. Намештај је одговарао стану: три старе столице, не баш очуване, у углу обојен сто на коме је лежало неколико свезака и књига; већ само по томе како су биле прашњаве, видело се да их одавно није дотакла ничија рука; и, најзад, незграпна велика софа, некад пресвучена цицом, а сад сва у ритама, која се пружала готово дуж читавог зида и заузимала половину целе собе, служила је Раскољникову као постеља. Често је на њој спавао онако како се заде-сио, не свлачећи се, без чаршава, покривајући се старим, похабаним студентским капутом, са малим јастуком под главом; под јастуче је подметао све рубље што га је имао – и чисто, и прљаво – да би узглавље било више. Пред софом је стајао мали сто.